

СПОРТИВНА ТЕРМІНОЛОГІЯ В МАСМЕДІЙНИХ ТЕКСТАХ (ФУНКЦІЙНИЙ АСПЕКТ)

SPORTS TERMINOLOGY IN MEDIA TEXTS (FUNCTIONAL ASPECT)

Поплавська Н.М.,

orcid.org/0000-0003-1100-5002

доктор філологічних наук, професор,

завідувач кафедри журналістики

Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

Каленюк С.О.,

orcid.org/0000-0002-6055-8351

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри української мови і літератури

Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського

Смерчинська В.А.,

orcid.org/0009-0001-8701-0871

магістрант факультету філології і журналістики

Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

У статті висвітлено специфіку функціонування спортивної термінології в масмедійних текстах. Зазначено, що велика кількість спортивних термінів переходить до загальнономовного вжитку. Такий процес називають зміною стилістичного статусу слова, детермінологізацією, стилістичною транспозицією. Джерельною базою наукової розвідки слугували сайти сучасних масмедіа.

Зазначено, що детермінологізована спортивна лексика активно функціонує в ЗМІ. У сучасних масмедіа використання спортивної термінології зумовлено передусім прагненням журналістів передати дух змагання та прагнення перемоги. Політичні справи все частіше порівнюються з грою, а представники політичному – із завзятими гравцями, що послугуються різноманітними карколомними політичними прийомами. Проілюстровано частотне використання спортивної термінології у заголовках новин, інформаційних статтях задля привернення уваги читачів. Серед детермінологізованої спортивної термінології найбільш уживаними (як у прямому, так і в переносному значенні) є терміни на позначення видів і підвидів спорту та представників цих галузей. Закцентовано на тому, що в процесі детермінологізації може відбуватися негативація або позитивація значення. Виділено випадки стилістичної транспозиції термінів-запозичень, які ще не встигли добре закріпитися в українських словниках, а вже почали активно використовуватися у ЗМІ і трансформувати свої первинні значення.

Узагальнено, що стилістична транспозиція – один із найпродуктивніших шляхів розвитку і поповнення лексики літературної мови. Активно функціонують у масмедійних текстах детермінологізовані загальноспортивні і вузькоспеціалізовані термінологічні одиниці. У зв'язку з тим, що процес детермінологізації перманентний, функціонування спортивних термінів у текстах сучасних масмедіа потребує системного вивчення.

Ключові слова: українська мова, термінологія, масмедіа, текст, спортивна термінологія, лексика, детермінологізація.

The article highlights the specifics of sports terminology functioning in mass media texts. It is noted that a large number of sport terms have moved into common usage. Such process is called a change the stylistic status of a word, determinologisation, stylistic transposition. Sites of modern mass media served as the source base of the scientific research.

It is noted that deterministic sport lexicon is actively used in the media. In modern media, the use of sports terminology is primarily due to the desire of journalists to convey the spirit of competition and the desire to win. Political affairs are increasingly compared to a game, and representatives of the political elite are compared to avid players who use a variety of stunning political tricks. The article illustrates the frequent use of sport terminology in news headlines and informational articles to attract readers' attention. Among the deterministic sport terminology, the most commonly used (both literally and figuratively) are the terms for sports and subspecies of sports and representatives of these branches. It is emphasised that in the process of determinologisation, the meaning may be negated or positively modified. The cases of stylistic transposition of borrowed terms that have not yet managed to take a good place in Ukrainian dictionaries, but have already begun to be actively used in the mass media and transform their original meanings, are highlighted.

It is generalised that stylistic transposition is one of the most productive ways of developing and replenishing the lexicon of a literary language. Determinological general sports and highly specialised terminological units are actively used in mass media texts. Due to the fact that the process of determinologisation is permanent, the functioning of sports terms in the texts of modern mass media requires systematic study.

Key words: Ukrainian language, terminology, mass media, text, sports terminology, vocabulary, determinologizing.

Постановка проблеми. На початку ХХІ століття термінологічні одиниці активно переходять зі своєї термінологічної сфери до загальнономовного вжитку. Такий процес називають зміною стилістичного статусу слова, детермінологізацією, стилістичною транспозицією. Найсприятливішим майданчиком для функціонування термінів у новому статусі слугують ЗМІ. Терміни у нових контекстах мають потужний функційний потенціал, тому дослідження оновлених параметрів терміноодиниць у масмедійних текстах є актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Специфіку процесу детермінологізації детально студіювали Н. Ф. Непийвода [6], Л. В. Струганець [9], О. А. Жирик [1]. Із досліджень останніх років виокремимо праці М. І. Навальної [5], Н. В. Кондратенко [3], С. О. Каленюк [2], К. В. Трофімчук [10], Л. М. Пашинської [7], О. М. Кримець [4]. Як зазначає М. Пашинська, «процес детермінологізації доволі активний у мас-медійному тексті й зумовлений пошуком нових – виразніших і несподіваних засобів образності» [7, с. 101]. І саме термінологія є тим джерелом, із якого можна брати практично невичерпний і сприятливий матеріал для переосмислення. О. М. Кримець зауважує, що «детермінологізації властиве спрощення й розширення значення, що відбувається за рахунок анігіляції спеціальних сем й актуалізації ядерної або однієї з диференційних сем. До того ж у багатьох випадках детермінологізація призводить до утворення еврисемічних значень, здатних належати великій кількості денотатів. Крім того, у процесі детермінологізації може відбуватися негативація або позитивація значення» [4, с. 40]. Розглядаючи специфіку детермінологізації спортивної лексики, Н. В. Кондратенко виокремлює тематичні групи такої лексики в українській політичній комунікації, пропонує типологію спортивних метафор, аналізує семантичне наповнення та функційне навантаження метафоричних конструкцій у текстах на політичні теми [3].

Постановка завдання. Мета нашої статті – схарактеризувати особливості функціонування спортивної термінології в масмедійних текстах (на матеріалі українських інтернет-видань).

Виклад основного матеріалу. У сучасних масмедіа використання спортивної термінології зумовлено передусім прагненням журналістів передати дух змагання та прагнення перемоги (у широкому значенні). Спостерігаємо частотне уживання детермінологізованої спортивної лексики у текстах на політичні теми, у новинних

репортажах, як-от: «*А наразі може бути така боротьба, що «каменя на камені не залишиться»*» (Укрінформ, 01.04.2019); «*Політична боротьба у США: які наслідки для України*» (АрміяInform, 08.01.2023); «*Між Пригожиним та міністром оборони Сергієм Шойгу йде запекла політична боротьба, що сприяє витокам цінної інформації, дуже важливої для нашого оборонного планування*» (NV, 22.02.2023). У наведених контекстах спостерігаємо використання схеми «прикм. + боротьба». Як зазначає Н. В. Кондратенко, «прагнення перемоги зумовлене агональністю політичної комунікації. Саме агональність актуалізує змагальний аспект політичної гри, ототожнюючи її зі спортивними змаганнями» [3, с. 127].

Частотним є використання сучасними масмедіа в експресивних статтях найменувань видів і підвидів спорту, наприклад, японських бойових мистецтв. Спостерігаємо функційну активність словосполучення *політичне айкідо*: «*Застосовувати політичне айкідо...*» (TEXTY.org.ua, 17.08.2020). Схожий процес метафоризації бачимо на іншій інформаційній платформі: «*Це нехай буде перший наш успішний маневр в стилі політичного айкідо*» (Укрінформ, 22.04.2019).

Не оминають ЗМІ і лексему на позначення такого популярного виду спорту, як *футбол*: «*Йому, як нікому іншому, повинно бути відомо, що український політичний футбол у виконанні команди Януковича відбувається за іншими правилами*» (Форум, 18.02.2010). Знову ж таки утворюється метафора за схемою «прикм. + футбол», у якій зберігається з первинного лише значення своєрідної «командної гри». Поряд із висміювальним тоном спостерігаємо і протилежне за конотацією використання лексеми: «*Ми не хочемо, щоб це був політичний футбол*» – МАГАТЕ відмовилось від демілітаризованої зони на ЗАЕС» (Суспільне, 23.03.2023).

Популярним є використання назви такого виду гри, як *більярд*: «*Політичний більярд по-чернівецьки, або Як розкласти два яйця у три кошики*» (From-UA, 02.08.2021). Політичний *армреслінг* журналісти вбачають у діях політиків: «*Арсеній Яценюк і Петро Порошенко влаштували «політичний армреслінг»*» (24tv.ua, 20.10.2018). Знову ж таки спостерігаємо процес метафоризації за вищезгаданою схемою, в результаті якої утворюється значення «мірятися політичними силами на публіці».

Одним із найчастіше використовуваних у масмедіа термінів вважаємо *перегони*. Лексична одиниця тісно пов'язує наші уявлення про цей вид спорту із політичними виборами: «*Політичні*

перегони почалися! Головні претенденти на місце прем'єр-міністра Британії та дата виборів» (Вікна, 21.10.2022), «Так уже склалося, що Віталій Олександрович на **виборчих перегонах** традиційно шукає підтримки у провладних політичних сил» (Дзвін, 06.10.2020). Для більшого емоційного навантаження або ж для уточнення до лексеми додають прикметники *політичний, президентський, виборчий* і т. д., хоча у більшості випадків читачі чудово розуміють, про що саме йдеться. Часом можемо зустріти і незвичайне поєднання з цим терміном: «**Азартні перегони з історією**» («День», 21.10.2011). Нове значення з позначкою «перен.» «змагання і боротьба в чому-небудь» вже зафіксовано у СУМі-20 [8]. Своєрідним синонімом до вищезгаданого терміна є *гонка*: «**А отримали – посилення санкцій і виснажливу гонку озброєнь**» (Укрінформ, 22.04.2019).

Передвиборчі перегони асоціюються з марафоном. Ця метафора вказує на важкість і тривалість політичних подій: «**Пане Миколо, парламентські перегони – це теж політичний марафон, і дистанцію подолає сильніший. А тому... стадіон, так стадіон!**», – відповів В'ячеслав Неволько» (Новини Хмельницького «Є», 08.07.2019). Разом із тим дещо іншого значення набуває ця аналізована лексична одиниця в соціальному контексті: «**У Львові триває марафон «Подаруй дитині надію»** (День, 19.08.2011). У такому випадку новим значенням лексеми є «низка заходів чи подій, що влаштовуються з певною метою і є тривалими у часі». Як результат – утворилось декілька переносних значень, що вже зафіксовані у СУМі-20 з відповідною позначкою [8].

У дискурсі сучасних масмедіа активно побутує переносне значення слова *естафета* – «традиція, яку приймають від попередників»: «**Путін перейняв естафету «лідера-невдахи» з ордером від Гааги: став четвертим серед «героїв»**» (УНІАН: Новини України, 17.03.2023). Як і *марафон*, термін *естафета* побутує і в інших контекстах: «**Рушник єдності: Волинь передала естафету Рівненщині**» (Волинські новини, 10.05.2023).

Журналісти використовують і терміни на позначення авіаційних видів спорту. Так, переносному значенню лексеми *парашутизм* присвячена окрема наукова розвідка, у якій цей вид спорту доволі цікаво «переносять» на своєрідний прийом політиків під час виборів. У ній же бачимо пояснення цього нового значення: «**Парашутизм**» у виборчому процесі, на політичному сленгу, називають балотування кандидатів в округах, до яких

вони не мають стосунку. Явище у тій чи іншій мірі проявляється як на парламентських, так і на місцевих виборах» (Інтернет-видання «Лівий берег», 20.11.2020). Далі утворилося нове словосполучення – *індекс парашутизму*: «**Аналітичний центр «Обсерваторія демократії» оцінив масштаб «парашутизму» у виборчих списках партій, які пройшли до Харківської облради на місцевих виборах-2020, і розрахував «індекс парашутизму» кожної з них**» (Інтернет-видання «Лівий берег», 20.11.2020). Також автор статті вжив і відповідний термін на позначення «гравців» цього політичного виду спорту: «**Такий кандидат – не «парашутист», а значить, – із найбільшою вірогідністю буде піклуватися про інтереси округу в разі обрання до облради**» (Інтернет-видання «Лівий берег», 20.11.2020).

Поширеною практикою в сучасних ЗМІ стало використання спортивних термінів, які слугують найменуванню представників різних видів спорту, для позначення осіб зі сфери політики, економіки. Наприклад: «**Чорногорія вже кілька місяців перебуває в політичній кризі після того, як її уряду було висловлено вотум недовіри, а основні політичні гравці не змогли дійти згоди щодо того, чи призначати дострокові вибори, чи спробувати сформувати новий уряд**» (Європейська правда, 27.02.2023); «**Дослідник підкреслив, що підкріпити загальнонаціональну єдність українського народу довкола відсічі загарбникам повинна влада та опозиційні політичні гравці – передовсім шляхом адекватного інформаційного супроводу усіх соціально значущих подій**» (Інформаційне агентство «Главком», 10.05.2023).

На позначення групи згаданих політичних гравців або сукупності політиків зі спільними політичними поглядами використовують ще одне загальне поняття – *команда*, яке у спортивній термінології має значення «спортивного колективу на чолі з капітаном». Цей термін вживається саме у прямому значенні, оскільки термін давно вийшов за межі спортивної термінології. Уживання аналізованої лексеми у політичному дискурсі найчастіше припадає на час приходу нових політичних осіб і партій до влади: «**Традиційно для команди нового президента України, на його заході зібралися не лише причетні до політики люди, а й представники шоу-бізнесу**» (BBC. News|Україна, 09.06.2019).

Ще одним загальним поняттям, яким послуговуються сучасні масмедіа, є лексема *противник*: «**Політичні противники, не без задоволення, почали наступати одне одному на «хворі мозолі»**» (Укрінформ, 27.09.2016). Хоч ця лексична одиниця

вжита у контексті із прямим значенням, вона усе ж надає наведеному прикладу більшої емоційної забарвленості.

Окрім загальних, трапляється вживання термінів, що належать до конкретного виду спорту, як-от *спринтер*: «Єдина його проблема – він політичний *спринтер*, але не *стайєр*. Відтягування виборів суттєво його послаблює» (Патріоти України, 18.05.2016). Мова йде про так званий «політичний біг». В аналізованому контексті маємо зіставлення двох спортивних різнокоренових антонімів, що вжиті для підсилення негативної характеристики політичної ситуації.

Частотним є порівняння політиків із політичним акробатами: «**Політичний акробат**: у Золотоноші мер Войцехівський «організував» на свою підтримку «штрейкбрехерів» у списках конкурентів» (Дзвін, 06.10.2020). Спостерігаємо, як первинне значення переноситься на цілком такі ж несподівані «трюки» політичних осіб, тобто відбулася метафоризація за вже відомою схемою «прикм. + акробат».

Явище детермінологізації не оминуло й новозапозичену спортивну термінологію. Відомо, що спортивна термінологія, як і вся термінологічна система української мови загалом, й досі активно поповнюється за рахунок запозичень. Виділимо кілька найцікавіших випадків стилістичної транспозиції термінів-запозичень, які ще не встигли добре закріпитися в українських словниках, а вже почали активно використовуватися у ЗМІ і трансформувати свої первинні значення.

Уживання такої лексики, як *аутсайдер*, у переносному значенні використовується із негативним забарвленням, адже сам термін має негативну конотацію і в прямому значенні. Наприклад: «**Пропаганда аутсайдерів**»: в ОПУ відреагували на слова посла Китаю про суверенітет України» (УНІАН: Новини України,

23.04.2023). У дискурсі сучасних масмедіа М. І. Навальна так трактує нове значення цієї лексичної одиниці: «політик чи політична сила, яка внаслідок виборів обіймає одне з останніх місць» [5, с. 110]. Та ще більшою мірою негативно, навіть образливе забарвлення ця лексема має у значенні «останній», «невдаха» чи «вигнанець». Наприклад: «Рівняння на **аутсайдерів**: як ЄС бачить майбутнє східного партнерства» («Європейська правда», 19.10.2017); «Хто лідер, а хто **аутсайдер** світової економіки: 7 фактів» (BusinessViews, 02.01.2020). Також спостерігаємо новоутворення із використанням детермінологізованої одиниці: «Нагадаємо, що показники «європейськості» законодавства є нерівномірними: є ті сфери, де Україна вельми просунута, і є **сфери-аутсайтери**; сконцентрувавши зусилля на останніх, можна досягти значного прогресу» («Європейська правда», 07.02.2023), тобто значення «останній» переноситься і на поняття, що не позначають живих істот.

Висновки. Мові українських масмедіа притаманне частотне використання спортивних термінів на позначення реалій сучасного соціуму. Спортивні терміни функціують із прямим і переносним значенням. Переносні значення детермінологізованих спортивних термінів сприяють образності висловлювання. Найчастіше такі лексеми використані на перших шпальтах газет, у заголовках для привернення уваги. Функціонування назв видів і підвидів спорту інколи носить негативний, навіть комічний характер, особливо у політичному й економічному контекстах, що увиразнює складний стан політичної та економічної ситуації в Україні. Мовні явища підтверджують той факт, що ЗМІ швидко реагують на проблеми в суспільному житті країни і світу. Вважаємо, що мовна практика масмедіа потребує подальших студій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Жирик О. А. Стилістична транспозиція термінологічної лексики в сучасній українській мові (кодифікаційний аспект) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Тернопіль, 2007. 274 с.
2. Каленюк С. О. Функціонування спортивної лексики у мові українських засобів масової інформації. Філологічні трактати. Т. 10. №1. 2018. С. 31–39.
3. Кондратенко Н. В. Тематичні групи спортивної лексики в українській політичній комунікації. Вісник ОНУ. Серія Філологія. 2014. Т. 19. Вип. 4 (10). С. 121–126.
4. Кринець О. М. Термінологізація та детермінологізація як результат взаємовпливу мовної та наукової картин світу. Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». 2015. №817. С. 36–40.
5. Навальна М. І. Динаміка лексикону української періодики початку XXI ст. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2011. 328 с.
6. Непийвода Н. Мова науково-технічної літератури (функціонально-стилістичний аспект). Київ: Міжнародна фінансова агенція, 1997. 303 с.

7. Пашинська Л. М. Детермінологізація як спосіб формування неологізмів у сучасному українськомовному мас-медійному просторі. Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія Філологія: зб. наук. праць / гол. ред. М. П. Баган. Київ : Видавничий центр КНЛУ, 2017. Т. 20. № 1. С. 97–102.
8. Словник української мови: у 20-ти т. / гол. наук. ред. В. М. Русанівський; наук. кер. проекту В. А. Широков. Київ: Наук. думка, 2010–2021. Т. 1–13.
9. Струганець Л. Динаміка лексичних норм української літературної мови ХХ століття. Тернопіль: Астон, 2002. 352 с.
10. Трофімчук К. В. Особливості спортивної лексики й термінології в засобах масової інформації. Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. 2009. № 23. С. 65–68.